
Casus legum a késő középkori Erdélyben (A nagydisznódi egyházközség D. 14 jelzetű kódexe)

Az alábbi ismertetés némileg rendhagyó módon nem egy teljes könyvet, még csak nem is egy hosszabb tanulmányt, hanem egy rövid közleményt választott tárgyául, amely jelentősége miatt mégis megérdemli a magyar tudós közönség figyelmét is. Nagydisznód hajdan szász település volt, Nagyszebentől délre fekszik, egyházigazgatásilag a középkorban a szebeni szász dékánshoz tartozott. Egyházáról az első említések a XIII. századból maradtak fenn, eredetileg román stílusú templomát a XV. században építették át, szász erődtemploma ma is áll. A német, román és magyar tudományban korábban is ismert volt, hogy a város evangélikus egyházközsége különösen értékes és nagy jelentőségű középkori kódexeket őrzött meg, amelyek a reformációt is eredeti őrzési helyükön vészelték át. Az egyik rejti magában a nemzetközi jelentőségű német nyelvű nyelvemléket, a nagydisznódi Mária-éneket.

A kódexek az utóbbi években ismét az érdeklődés előterébe kerültek, fontosságukra *Adinel C. Dinča* hívta fel a figyelmet. Románia területén csak szórványosan maradtak fenn középkori eredetű könyvek, azok egy jelentős része is később kialakított gyűjtemények része. Rendkívül ritka jelenség, hogy a kódexek eredeti használati és őrzési helyükön maradjanak meg, az pedig még ritkább, hogy ez egy középkori plébánia – jelen esetben a nagydisznódi egyház – azaz a középkori egyházigazgatás legkisebb egysége legyen. A történész rövid német nyelvű közleményében kutatási projektjét ismerteti, amelynek célja kettős. Feladatául tűzte ki egyrészt a rendkívül leromlott állagú könyvek restaurálását, másrészt a kódexek tartalmának ismertetését, a modern medievisztika módszertana szerinti leírásukat és elemzésüket. A szóban forgó 12 kódex ma is *in situ* Nagydisznódon van, zárt és egységes gyűjteményt képez. Vizsgálatuk módot ad kutatójuk számára esettanulmány készítésére egy késő középkori plébániai könyvtár könyvállományáról, valamint a középkori plébániai élet számos kevésbé ismert területéről, mint a liturgia, a klérus műveltsége, vagy a plébániai prédikációk jellege. Elemzésüktől Dinča szélesebb körű ismeretek (középkori könyv- és irástörténet) bővülését is várja. Kutatásai fontosak, mert a

középkori kódexállomány modern leírása Romániában még olyan jelentős középkori szász városok esetében sem történt meg, mint Nagyszében és Brassó.

A nagydisznódi kódexek tartalmával kapcsolatban egyelőre csak figyelemfelkeltő tárgymegjelöléseket olvashatunk. A történelem szerinti két kódex liturgikus és jogi tárgyú szövegeket tartalmaz (D. 14, D. 43), a D. 14-es *mixtim* kódexben orvosi szöveg is található. Egy könyv egy XIV. századi missale. Egy másik egy korábban is ismert német-latin szójegyzéket tartalmaz. A D. 27-es kódexben szintén egy német-latin szójegyzék bújik meg, amelyről eddig nem tudott a kutatás. Szintén előkerült egy XV. században írásba foglalt német nyelvű prédikációgyűjtemény, amely korábban ugyancsak ismeretlen volt a nyelvészek számára. A tartalom részletes leírása később várható, ugyanis a kódexek közül hét rossz, illetve nagyon rossz állapotban van, restaurálásukat Gyulafehérváron fogják elvégezni.

A címben megjelölt „*Casus legum*” szöveget, amelynek eredeti, kódexbe bejegyzett címe „*Suffragia legum*” volt, szintén a D. 14-es kódex tartalmazza. A szöveg megtalálása és azonosítása Dinča érdeme. Ez a mű kánonjogi tárgyú, minden bizonnyal a párizsi egyetemen állították össze a XIV. században, és hamarosan a kánonjog egy fontos kompendiumává vált. A középkorban viszonylag széles körben ismertnek számított, számos kézírata maradt fenn, főként Nyugat-Európában, elsősorban francia és német területeken. A történelem szerinti szövegazonosításának fontosságát növeli, hogy a nyugati kereszténység legkeletibb csücskében, egy plébániai könyvtár kódexében talált rá. Találata adalékul szolgál a középkori kánonjog kutatóinak annak vizsgálata során, hogy egy (kánonjogi)szöveg milyen széles körben terjedt el Európában.

Adinel C. Dinča két nagydisznódi kódexről feltételezi azt vegyes tartalmuk miatt, hogy a plébániai iskolai oktatás során használhatták fel őket. A feltételezése helyessége szintén rendkívüli jelentőségű lenne, mert arról, hogy a késő középkori plébániai iskolákban milyen szintű oktatás folyt és mit taníthattak, csak rendkívül szórványos adatokkal rendelkezünk. Az egyik kódex a szóban forgó D. 14-es jelzetű, amelynek tartalma az ismertetés alapján részben rekonstruálható: van benne egy orvosi és egy kánonjogi szöveg (is).

Kínálkozhatna-e más megoldás, mint amit Dinča vet fel? Cikke közli a kódex egy bejegyzésének fényképét, amelyet így írt át: „*Expliciunt suffragia legum super quinque libros decretalium, empte (!) per dominum Martinum Heltnansis (!) plebanum in Petersberg, anno Domini Millesimo CCCC-o XVIIImo.*” (317. o.) Azaz „Itt ér véget a *suffragia legum super quinque libros decretalium*, amelyet Heltai (Nagydisznódi) Márton (barca)szentpéteri plébános vett 1417-ben”. Egy plébános által vásárolt könyv esetén joggal vetődhetne fel, hogy azt ő maga szerezte tanulmányai során. Az utóbbi évek-

ben megélnékülő magyar egyetemtörténeti kutatások hozadékaként ismertté vált adatok átnézése ezúttal hirtelen, nem várt szerencsével járt. A bécsi egyetem jogi fakultásának beiratkozott hallgatói között 1416-ban feltűnt egy bizonyos „*Martinus Helman plebanus de Monte Petri*”; „Helman Márton (barca)szentpéteri plébános”. Helman Márton azonosítása a nagydisznódi kódexet vásárló plébánossal azért is látszik igencsak valószínűnek, mert a kódexről közölt fénykép alapján a „*Heltmansis*” olvasata a „*Helman*” olvasatot is megengedné. (A személy azonosításában nyújtott segítséget köszönöm *Kelényi Borbálának*, az MTA-ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport munkatársának, az adatra ld. *Tüskés Anna: Magyarországi diákok a bécsi egyetemen 1365 és 1526 között*. Bp. 2008. 98.). Az azonosítás talán megfontolásra érdemes. Amennyiben megállná helyét, a kódex leírója és kutatója Adinel C. Dinča abban a rendkívül szerencsés helyzetben találná magát, hogy feltételezhetné a kódex eredetét, vagy legalábbis a benne található műveltségi anyag egy részének származási helyét (bécsi egyetem), ismert lenne az első használója (Helman Márton barcaszentpéteri plébános), aztán pedig használati és őrzési helye (Nagydisznód). Természetesen a bécsi egyetem és a kódex összekötése nem zárja ki a Dinča által feltételezett lehetőséget, hogy a kódex tartalmát a plébániai oktatás során (is) használták, de magyarázatul szolgálna arra, hogy egy, a kánonjogi műveltség igen mély ismereti szintjéhez tartozó szöveget miért másoltak bele egy száz plébános kódexébe.

A nagydisznódi kódexekkel kapcsolatos román kutatások figyelemmel kísérése a magyar tudomány számára is rendkívül fontos. Ismert, hogy a középkorban a brassói és szebeni szász dékánóságok egyházigazgatásilag nem az erdélyi püspök, hanem az esztergomi érsek joghatósága alá tartoztak. A Brassói Evangélikus Egyházközség egyik középkori kódexében (I. E 144) az esztergomi szinodális könyv Zsigmond-kori változatát találta meg *Solymosi László*, utóbb pedig kiderült, hogy a kódex számos egyéb olyan emléket is rejt, amelyek az esztergomi vikáriusi bíraskodás megértéséhez nyújthatnak adalékokat. Ilyen módon a középkori szebeni vagy brassói dékánóság területéről származó könyvek, jelen esetben a nagydisznódi kódexek olyan szövegeket is felszínre hozhatnak, amelyek joggal tarthatnak számot a magyar liturgiátörténészek, filológusok vagy egyháztörténészek figyelmére.

Adinel C. Dinča: *Casus legum in spätmittelalterlichen Siebenbürgen (Handschrift D. 14, Kirchengemeinde Heltau/Cisnădie)* (Causus legum a késő középkori Erdélyben. A nagydisznódi egyházközség D. 14 jelzetű kódexe). In: *Transylvanian Review* 25 (Supplement No. 1 / 2016) When the Past Meets the Present. Studies in History and Culture. 312–317.

Somogyi Szilvia